

Олександра Кіріченко

●

ГАЗЕТА «ВІСТІ ОСТЕРЩИНИ» ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРІЇ ЧЕРНІГІВЩИНИ ПЕРІОДУ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1943 РР.)

DOI: 10.5281/zenodo.4120223

© О. Кіріченко, 2020. СС BY 4.0

***Мета** цієї наукової розвідки полягає у вивченні історії газети «Вісті Остерщини» та з'ясуванні можливостей залучення інформації з її шпальт у якості історичного джерела. **Методологічна основа.** Дослідження базується на застосуванні принципу історизму із залученням методу контент-аналізу. **Наукова новизна** полягає в детальному опрацюванні газети «Вісті Остерщини», дослідженні її функціонування під час німецької окупації Чернігівщини. Також уперше здійснено аналіз її тематичних рубрик та їхнього інформаційного наповнення. **Висновки.** Для написання історичних досліджень, присвячених добі нацистської окупації, газета «Вісті Остерщини» має значну джерельну цінність. Інформація, уміщена на сторінках газети, дозволяє глибше дослідити період Другої світової війни на Чернігівщині, виявити раніше невідомі події та явища доби окупації, окреслити основні тенденції суспільного життя на окупованих територіях. Використання періодичного видання має першочергове значення для реконструкції повсякденного життя населення за нацистської окупації. Адже, попри війну, тривав звичний перебіг життя, місцеві жителі мали можливість отримувати освіту в школі та на курсах, відвідувати заново відкриті православні храми. Відтак газета «Вісті Остерщини» презентувала на своїх шпальтах інформацію про культурне життя району, а також виконувала культурно-просвітницьку роботу. Сам факт видання газети окупаційними властями мав на меті сформувати їх позитивний імідж і створював враження звичного режиму життя населення в умовах «нового порядку».*

***Ключові слова:** газета, редакція, окупація, преса, рубрика.*

Серед джерел новітньої історії особливе місце посідають періодичні видання, передусім – масив центральних та місцевих газет. Особливість цього типу джерел полягає в комплексному відтворенні дійсності того чи іншого періоду, охопленні широкого спектру порушуваних тем – від публічно-правового простору до особистісної інформації. Матеріалам преси притаманна також оперативність у висвітленні подій та явищ, що загалом робить їх своєрідним дзеркалом суспільних відносин. Тому дослідження газетних видань періоду нацистської окупації, які до цього часу, за невеликими винятками, не були об'єктами цілеспрямованого наукового вивчення, становить значний інтерес для фахівців та широкого кола тих, хто цікавиться історією Чернігівщини середини ХХ ст.

Періодична преса Чернігівщини періоду окупації (1941–1943 рр.) нараховує понад дванадцять видань. Професор Б. І. Черняков у статті «Періодична преса на окупованій території України» в алфавітному порядку наводить список, де згадує й газету «Вісті Остерщини». Науковець розглянув основні етапи виникнення, формування, а також особливості функціонування окупаційної преси на території України, проте детального аналізу роботи зазначених видань не здійснив¹.

Історик Г. Є. Греченко у статті «Чернігівщина на шпальтах окупаційних газет

¹ Черняков Б. Періодична преса на окупованій території України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1648>.

(1941–1943 рр.)» наводить перелік преси цього періоду, до якого увійшла також і газета «Вісті Остерщини». Автор дослідив тематику публікацій окупаційних газет і надав коротку характеристику окреслених проблем: питання освіти; наукові пошуки та суспільно-політичне життя на Чернігівщині; культура, плани окупаційних властей. Г. Є. Греченко зазначив, що «преса (газети, журнали) і радіомовлення контролювалися військовими комендантами та підпорядкованими їм відділами пропаганди»².

«Вісті Остерщини» – міжрайонна газета Остерської районної управи. Вона виходила в Острі у 1942–1943 рр. двічі на тиждень. Редакцію газети представляли С. І. Килимник та Л. Т. Василенко. Видавалася газета українською мовою обсягом 2 сторінки, накладом – від 2300 до 3500 примірників. До 11 березня 1942 р. газета виходила під назвою «Новий шлях» і мала двотижневий додаток «Школяр». Проте, слід зазначити, що два випуски газети «Вісті Остерщини» від 25 грудня 1942 р. та 1 січня 1943 р. склалися з 4 сторінок. Причиною збільшення обсягу видання стали різдвяно-новорічні свята, і тому була додана дитяча сторінка.

Газета презентувала матеріали не лише про становище на фронті, німецьку пропаганду, але й про культурно-масову роботу, яку розгорнули українські націоналісти на окупованих територіях. Систематизуючи представлену на шпальтах газети інформацію, можна виділити такі рубрики: «повідомлення з головної квартири фюрера» (включаючи інформацію з фронту); «події, присвячені земельному порядку та сільському господарству»; «повідомлення з фронту»; «запрошення на роботи до Німеччини»; «листи з Німеччини»; «оголошення»; «накази». Крім цього, можна виділити рубрики, які стосувалися освіти, краєзнавства, охорони здоров'я, розважального напрямку – нариси, проза та анекдоти, поодинокі карикатури, сторінка для дітей; рубрики, присвячені визначним датам; короткі різнопланові повідомлення та рубрика «загублені документи».

«Вісті Остерщини» розпочиналися з повідомлень «головної квартири фюрера», присвячених військовим подіям в Україні та за її межами. Ця інформація займала більшу частину першої сторінки, а інколи – всієї газети. Для прикладу можна навести повідомлення 1942 р. про події на Харківщині та на території Донбасу: «Головна квартира Фюрера, 30 березня 1942 року Верховне Командування Збройних Сил повідомляє: В районі Донбасу на схід від Харкова були відбиті в запеклих боях вперті атаки ворога, при цьому знищено 9 танків»³; «Головна квартира Фюрера, 31 березня 1942 року Верховне Командування Збройних Сил повідомляє: На Донбасі нові атаки ворога зазнали невдач. Під час очищення відтинку фронту на схід від Харкова було захоплено багато військових матеріалів»⁴. Надалі, у зв'язку із просуванням лінії фронту на Схід більше уваги у публікаціях приділялося військовим діям за межами України: «Головна квартира Фюрера, 25 квітня 1942 року Верховне Командування Збройних Сил повідомляє: <...> Англійські бомбардувальники атакували в ніч на 25–IV житлові квартали в Роштоці. Серед цивільного населення були убиті та поранені, зруйновано кілька житлових будинків, культурних установ і споруд по благоустрою»⁵.

З приходом нової влади змінюється форма земельних відносин. На сторінках газети (інформація про земельні питання та новини господарчого характеру часто подавалися на першій сторінці) красномовно виголошується, що колгоспний лад знищено, селянам дарують землі стільки, скільки вони зможуть обробити. Цікавим

² Греченко Г. Чернігівщина на шпальтах окупаційних газет (1941–1943 рр.). *Сіверянський літопис*. 1999. № 2. С. 81.

³ Головна квартира Фюрера, 30 березня 1942 року Верховне Командування Збройних Сил повідомляє. *Вісті Остерщини*. 1 квітня 1942. № 27. С. 1.

⁴ Головна квартира Фюрера, 31 березня 1942 року Верховне Командування Збройних Сил повідомляє. *Вісті Остерщини*. 4 квітня 1942. № 28. С. 1.

⁵ Головна квартира Фюрера, 25 квітня 1942 року Верховне Командування Збройних Сил повідомляє. *Вісті Остерщини*. 1 травня 1942. С. 1.

є той факт, що влада вказувала на складнощі, пов'язані з ліквідацією колгоспів, про що й зазначалося у статті: «Негайно і цілком розпустити колгоспи неможливо вже хоч би через відсутність виробничих засобів і придатних людей. Це призвело б до тяжкої шкоди в сільськогосподарському виробництві. Перехід до якоїсь більш доцільної форми господарювання може відбуватись тільки поступово. Колгоспний лад скасовано. Місце колгоспів заступають громадські господарства в яких розведення худоби буде здебільшого індивідуальне, а обробка землі відбуватиметься ще спільно. Але буде дано більше можливостей приватній ініціативі. Присадибна земля членів громадського господарства оголошується приватною власністю, вільною від податків, і може бути на бажання збільшеною. Тому що розведення худоби ніяк не обмежується, є можливість поступового розширення обсягу приватного господарства...»⁶.

Отже, невід'ємною частиною інформаційних матеріалів газети були повідомлення, присвячені земельним справам, які інформували про таке: чия тепер земля, як за нею доглядати, що з нею робити, та вказували коли обробляти землю, сіяти, збирати урожай і куди його здавати.

Починаючи з 21 березня 1942 р., у газеті «Вісті Остерщини» з'явилася нова рубрика (на другій сторінці – остання колонка), у якій розміщували запрошення на роботу до Німеччини⁷. Пізніше була відкрита рубрика – «Лист з Німеччини» (розміщалася в цій самій колонці), де описувалося «прекрасне життя» у Німеччині⁸. Так, наприклад, у листі до батька, який проживав у с. Лутава, Василь Велігоша розповідав про добре харчування, неважку роботу, механізоване господарство та ін.: «Їмо 5 разів на день. Хотілося б, щоб Ви побачили, як живуть тут німці! Мій хазяїн має 22 корови, 3 коней, пару волів, а курей, гусей та качок не підрахуєш. Крім того, має хазяїн автомашину, мотоцикл, 4 велосипеди. Робота неважка – все господарство машинізоване»⁹. Отже, у такий спосіб влада заохочувала українське населення добровільно виїжджати на роботу до Німеччини.

Наприкінці другої сторінки газети були розміщені оголошення про загублені документи, запрошення на курси німецької мови та ін. Зацікавлення викликали повідомлення про потребу у фахівцях з радіотехніки, адже відомо, що радіо у Чернігові в період окупації було знищене¹⁰, а на Остерщині існувало, принаймні навесні 1942 р. Про це йдеться у статті: «Збільшення площі присадибної землі – перший практичний захід у запровадженні нового земельного ладу. <...> По хатах, де є радіо, збираються люди, щоб послухати, як буде проводитися новий земельний лад»¹¹. Проте вже взимку 1943 р. «Начальник поліції безпеки та “СД” повідомляє: 6.П. за порушення розпорядження щодо користування радіо (незаконне слухання закордонних станцій) були розстріляні особи з Димера, Іванківської округи...»¹².

Зі шпальт газет дізнаємося про культурне життя мешканців Остерщини в окупаційний період. Наприклад, газета від 7 серпня 1942 р. повідомляє про роботу міського театру ім. Т. Г. Шевченка. Газети оголошували репертуар Остерського театру: «Дай серцю волю – заведе в неволю», «Назар Стодоля», «Пошилися в дурні», вечори колядок тощо. Наводився список акторів як досвідчених – І. П. Смоловик, А. І. Жалдак, Н. Т. Якуш, Л. І. Степура, так і новачків – І. І. Жалдак, М. Іванова, Н. І. Жалдак. У статті надано оцінку грі акторів та роботі режисера, а ще вказу-

⁶ Врегулювання земельного питання в зайнятих східних областях Міністеріаль директор Рікке. *Вісті Остерщини*. 1 квітня 1942. № 27. С. 2.

⁷ До Німеччини на працю. *Вісті Остерщини*. 21 березня 1942. № 24. С. 2.

⁸ Лист з Німеччини. *Вісті Остерщини*. 21 липня 1942. № 57. С. 2.

⁹ Лист з Німеччини від Василя Велігоші до батьків, с. Лутава. *Вісті Остерщини*. 8 грудня 1942. № 97. С. 2.

¹⁰ Журавльова Т. Радіо і телебачення на Чернігівщині (1920–2005). *Скарбниця української культури. Зб. наукових праць*. Чернігів: Вид-во Чернігівського ЦНТЕІ, 2006. Вип. 7. С. 23.

¹¹ Збільшення площі присадибної землі – перший практичний захід у запровадженні нового земельного ладу. *Вісті Остерщини*. 4 квітня 1942. № 28. С. 2.

¹² Пересторога. *Вісті Остерщини*. 23 лютого 1943. № 16. С. 2.

валося на незадовільну поведінку глядачів, яку потрібно виправити¹³. Крім того, мали місце звідомлення про гастролі інших театрів у м. Остер. У газеті за 31 липня 1942 р. йшла мова про Козелецький театр, виступ якого відбувся 26 липня. У статті автор описав структуру «вистави-концерту театральних і музичних сил м. Козельця» та критично схарактеризував гру виконавців. Згадувані прізвища артистів – Галушкевича, Лазаревської, Сукретної, Косенко та керівника – Розума вказані без ініціалів, на противагу попередній статті¹⁴.

Красзнавча рубрика дає можливість проаналізувати просвітницьку діяльність на теренах Остерщини. Два номери газети, а саме від 14 та 21 серпня 1942 р., містили інформацію, присвячену історії м. Остер, кількості його населення та етнічному складу¹⁵. Матеріал був запропонований з енциклопедичного словника 1896 р. Брокгауза та Ефрона¹⁶.

Невід’ємною частиною газети була рубрика, присвячена визначним календарним датам (подіям). Наприклад, у номері від 25 грудня 1942 р. вся третя сторінка газети була заповнена вітаннями дітей з різдвяними святами. У новорічному номері газети від 1 січня 1943 р. ця сторінка мала продовження – надруковано німецькі, українські колядки та оповідання святкового характеру: «Діброва» Т. Шевченка, «Хмара» Л. Глібова, «Івасик та Тарасик», «Про двох цапків» М. Коцюбинського¹⁷.

14 березня 1942 р. першу сторінку газети прикрасив портрет Т. Г. Шевченка та було опубліковано статтю, присвячену митцю, автором якої виступив С. І. Килимник. На другій сторінці газети було надруковано переспів з Біблії (подражаніє) Т. Г. Шевченка «Саія. Глава 35»¹⁸. 9 березня 1943 р. на першій сторінці газети було розміщено статтю «Памяті Т. Г. Шевченка», проте не вказано її автора¹⁹.

Аналізуючи структуру та зміст «Вістей Остерщини» слід вказати, що авторів надрукованих статей складно визначити. Серед підписаних можна назвати наступні прізвища: Дм. Рудін, Микола Марченко, І. Острицький, М’якота, Надія Жалдак, В. Смирнов, О. Л. Іваненко, Саченко, С. В. Неводовський, М. Бригинець, Я. Ф. Пахар, Л. Дудін, Андрійченко, Я. А. Літошенко, А. І. Іваненко, Петро Хмара, Карпенко, П. Кош, Оліфер, В. Масол, М. Р. Романович. Часто підписували статті криптонімами: Ос-кий, М., К. М., Р., Ш., А. І., М. Б., (ОАД), (Д.У.Ц.), (С.А.Д.), О. А-ко. Окремі статті підписували зіркою, інколи – двома чи трьома.

Суспільствознавці, історики, історіографи зазначають, що матеріали періодичної преси періоду окупації є істотним додатковим джерелом інформації для дослідників різних галузей суспільних наук²⁰. Відтак, газета «Вісті Остерщини», разом із іншими аналогічними виданнями, слугує важливим історично-краєзнавчим джерелом історії Чернігівщини доби нацистської окупації. Аналіз друкованих матеріалів, розміщених на шпальтах газети, дозволяє глибше схарактеризувати різні сфери життя та діяльності населення, прослідкувати зміни у господарському, освітньому, культурному житті краю і, як наслідок, заповнити історіографічні лакуни у вивченні раніше недосліджених проблем історії Чернігівщини даної доби.

References

Azarh I. (2016). *Hazeta «Ukrainske Polissia» yak dzherelo vyvchennia protsesu debilshovizatsii Chernihivshhyny v 1941–1943 rr.* [The newspaper «Ukrainian Polissia» as a source of studying the process of de-Bolshevization of Chernihiv region in 1941–

¹³ Дай серцю волю – заведе в неволю (До постанови в Остерському міському театрі ім. Т. Г. Шевченка). *Вісті Остерщини*. 7 серпня 1942. № 62. С. 2.

¹⁴ Козелецький театр в Острі. *Вісті Остерщини*. 31 липня 1942. № 60. С. 2.

¹⁵ Остер в минулому. *Вісті Остерщини*. 14 серпня 1942. № 64. С. 2.

¹⁶ Історія м. Остра (За Брокгаузом і Ефроном). *Вісті Остерщини*. 21 серпня 1942. № 66. С. 2.

¹⁷ Новорічна сторінка для дітей. *Вісті Остерщини*. 1 січня 1943. № 1. С. 3.

¹⁸ Т. Г. Шевченка «Ісаія. Глава 35» (подражаніє) // *Вісті Остерщини*. 14 березня 1942. № 22. С. 2.

¹⁹ Пам’яті Т. Г. Шевченка. *Вісті Остерщини*. 3 березня 1943. № 20. С. 1.

²⁰ Азарх І. Газета «Українське Полісся» як джерело вивчення процесу дебільшовизації Чернігівщини в 1941–1943 рр. *Сторінки воєнної історії України*. Київ, 2016. Вип. 18. С. 8.

1943]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy – Pages of military history of Ukraine*, 18, 8. [in Ukrainian].

Vrehuliuvannia zemelnogo pytannia v zainiatykh skhidnyh oblastiakh, Ministerial dyrektor Rikke. [The settlement of the land question in the occupied Eastern areas, Ministerial Director Rikke]. (1942) *Visti Ostershchyny – News of Oster region*, 27, April 1, 2. [in Ukrainian].

Holovna kvartyra Fiurera, 30 bereznia 1942 roku. Verkhovne Komanduvannia Zbroynykh Syl povidomiaie [Fuhrer's headquarters, March 30, 1942, the Supreme Command of the Armed Forces reports] (1942). *Visti Ostershchyny – News of Oster region*, 27, April 1, 1. [in Ukrainian].

Holovna kvartyra Fiurera, 31 bereznia 1942 roku. Verkhovne Komanduvannia Zbroynykh Syl povidomiaie [Fuhrer's headquarters, March 31, 1942, the Supreme Command of the Armed Forces reports] (1942). *Visti Ostershchyny – News of Oster region*, 28, April 4, 1. [in Ukrainian].

Holovna kvartyra Fiurera, 25 kvitnia 1942 roku. VVerkhovne Komanduvannia Zbroynykh Syl povidomiaie [Fuhrer's headquarters, April 25, 1942, the Supreme Command of the Armed Forces reports] (1942). *Visti Ostershchyny – News of Oster region*, May 1, 1. [in Ukrainian].

Grechenko G. (1999). Chernihivshchyna na shpaltakh okupatsiinykh hazet (1941–1943 rr.) [Chernihiv region on the pages of occupation newspapers (1941–1943)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, 81. [in Ukrainian].

Dai sertsiu voliu – zavede v nevoliu (Do postanovy v Osterskomu miskomu teatri im. T. H. Shevchenka) [Give freedom to the heart – will lead into captivity (To the decision in the Oster city theater of Taras Shevchenko)]. (1942). *Visti Ostershchyny – News of Oster region*, 62, 7 serpn'ya. S. 2. [in Ukrainian].

Do Nimechchyny na pratsiu [To Germany for work]. (1942). *Visti Ostershchyny – News of Oster region*, 24, March 21, 2. [in Ukrainian].

Zhuravlova T. (2006). Radio i telebachennia na Chernihivshchyni (1920–2005). [Radio and Television in the Chernihiv Region (1920–2005)]. *Skarbnytsia ukrainsoi kultury. Zb. naukovykh prats – Treasury of Ukrainian Culture. Coll. Scientific works*. Chernigiv: Vyd-vo Chernigivs'kogo CzNTEI, 7. S. 23. [in Ukrainian].

Zbilshennia ploshchi prysadybnoi zemli – pershyi praktychnyi zakhid u zaprovadzhenni novoho zemelnogo ladu [Increasing the area of homestead land – the first practical measure in the introduction of a new land system] (1942). *Visti Ostershchyny – News of Oster region*, 28, April 4, 2. [in Ukrainian].

Istoriia m. Ostra (Za Brokgauzom i Efronom) [History of town Oster (According to Brockhaus and Efron)] (1942). *Visti Ostershchyny – News of Oster region*, 66, August 21, 2. [in Ukrainian].

Kozeletskyi teatr v Ostri [Kozelets Theater in Oster] (1942). *Visti Ostershchyny – News of Oster region*, 60, July 31. S. 2. [in Ukrainian].

Lyst z Nimechchyny, vid Vasylia Velihoshi do batkiv, s. Lutava [Letter from Germany, from Vasyl Veligosha to his parents, village Lutava] (1942). *Visti Ostershchyny – News of Oster region*, 97, December 8, 2. [in Ukrainian].

Lyst z Nimechchyny [Letter from Germany] (1942). *Visti Ostershchyny – News of Oster region*, 57, 2July 1, 2. [in Ukrainian].

Novorichna storinka dlia ditei [New Year's page for children] (1943). *Visti Ostershchyny – News of Oster region*, 1, January 1, 3. [in Ukrainian].

Oster v mynulomu [Oster in the past] (1942). *Visti Ostershchyny – News of Oster region*, 64, August 14, 2. [in Ukrainian].

Pamiati T.H. Shevchenka [In memory of Taras Shevchenko] (1943). *Visti Ostershchyny – News of Oster region*, 20, March 3, 1. [in Ukrainian].

Perestoroga [Warning]. (1943). *Visti Ostershchyny – News of Oster region*, 16, February 23, 2. [in Ukrainian].

Т. Н. Shevchenka «Isaiya. Glava 35» (podrazhaniye) [Taras Shevchenko «Isaiah. Chapter 35» (imitation)] (1942). *Visti Ostershchyny – News of Oster region*, 22, March 14, 2. [in Ukrainian].

Cherniakov V. Periodychna presa na okupovanii terytorii Ukrainy [Periodicals in the occupied territory of Ukraine]. Retrieved from <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1648> [in Ukrainian].

Кіріченко Олександра Миколаївна – аспірантка кафедри археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Kirichenko Alexandra – Ph.D. student of the Department of Archeology, Ethnology and Local History and Tourism, o.T.H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”.

THE NEWSPAPER «NEWS OF OSTER REGION» AS A HISTORICAL SOURCE OF THE CHERNIHIV REGION HISTORY DURING THE NAZI OCCUPATION PERIOD

*The purpose of this scientific investigation is to study the history of the newspaper «News of the Oster region» and to find out the possibilities of attracting information from its columns as a historical source. **Methodological basis.** The research is based on the application of the principle of historicism with the use of the method of content analysis. **The scientific novelty** lies in the detailed elaboration of the newspaper «News of Oster region», the study of its functioning during the German occupation of Chernihiv Oblast. Also for the first time the analysis of its thematic headings and their information content was carried out. **Conclusions.** For the making historical research on the era of the Nazi occupation, the newspaper «News of Oster region» has significant source value. The information contained in the pages of the newspaper allows to study more deeply the period of the World War II in Chernihiv Oblast, to reveal previously unknown events and phenomena of the occupation, to outline the main trends of public life in the occupied territories. The use of periodicals make importance for the reconstruction of the daily life of the people during the Nazi occupation. After all, despite the war, the usual course of life continued, the locals had the opportunity to receive education at school and educational courses, to attend the newly opened Orthodox churches. Then the newspaper «News of Oster region» presented on its pages information about the cultural life of the district, as well as performed cultural and educational work. The fact of publishing the newspaper by the occupying authorities was intended to form their positive image and created the impression of the usual way of life of the population in the conditions of the «new order».*

Key words: newspaper, editorial office, occupation, press, rubric.

Дата подання: 10 липня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 21 вересня 2020 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Кіріченко О. Газета «Вісті Остерщини» як історичне джерело історії Чернігівщини періоду нацистської окупації (1941–1943 рр.). *Сіверянський літопис*. 2020. № 5. С. 93–98. DOI: 10.5281/zenodo.4120223.

Цитування за стандартом APA

Kirichenko, A. (2020). *Hazeta «Visti Ostershchyny» yak istorychne dzherelo istorii Chernihivshchyny periodu natsytskoi okupatsii (1941–1943 rr.)* [The newspaper «News of Oster region» as a historical source of the Chernihiv region history during Nazi occupation period]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 5, 93–98. DOI: 10.5281/zenodo.4120223.